

צ'כוסלובקיה מתחת לעצי הדקל או עם מסריק בישראל

מוטו:

תומס ג. מסריק: "לחמתי בקרבות רבים, אך הקרב נגד האנטישמיות היה לי הכי קשה".

סיור תיירותי קצר

לישראל יצאתי בפרק זמן קצר כבר בפעם השלישית: אני חוקרת את תנועות הנוער שברפובליקה הראשונה, אשר אימצו כמגמה חינוכית באופן חלקי גם את הצופיות. מסמכים הולמים לנושא זה ניתן למצוא בארכיונים שונים בכל מדינת ישראל וכך לא הייתה ברירה אלא לצאת לשם. נסיעה זו, בניגוד לקודמות, הייתה מונחית בשאיפה, לשים לב יותר למקומות הקשורים עם פעילותו והשפעתו של הנשיא הצ'כוסלובקי הראשון בארץ ישראל הנהדרת. המציאות עלתה על המצופה. במסריק פוגשים כאן גם במקומות שלא מצפים לזה. למשל באמצע של יער אשר, כפי שמסתבר, נושא את שמו – ואחר כך בקיבוץ הקרוב מוצאים צאצאים של אלו אשר נטעו את היער... פגישות אלו הן פואטיות ויחד עם זה מרגשות.

מסריק די פופולארי בישראל, את זה מוכיחה העובדה שחוץ מרחובות וכיכרות בתשע ערים כגון ירושלים, תל אביב, חיפה, כפר סבא, לוד, נתניה, פתח תקווה, באר שבע, נהרייה ובת ים, נקרא על שמו גם כפר – קיבוץ כפר מסריק באזור הצפון, ועל שמו נקרא גם היער הנזכר, ליד קיבוץ שריד, שנטע בשנת 1930.

גורל משותף?

בתחילה בטח: השאיפה לעצמאות של העם הצ'כי ומצד שני השאיפה לייסוד ביית לאומי יהודי נשאו בטח סימני הכר משותפים: בשני המקרים היה צורך להביס כוחות מרכזיים. בזמן שמסריק ארגן את הלגיונרים הצ'כוסלובקים, הציונים השיגו את ייסוד הלגיון היהודי, אשר בתקופת מלחמת העולם הראשונה נלחם תחת פיקוד בריטי נגד הטורקים בארץ ישראל. יותר מאוחר דרכי שתי המדינות נפרדו, אך הסימפטייות ההדדיות נמשכות עד היום.

השורשים של יחסו של מסריק ליהודים נטועים בתקופת מה שנקרא "ההילזנריאדה", כאשר בשנת 1899 האשימו את היהודי לאופולד הילזנר בעלילת דם והמשפט האנטישמי שנבע מכך הוכיח את עומק המשפטים הקדומים המושרשים במרבית החברה. מסריק לא היסס להגן על הילזנר. מספר שנים לאחר מכן, בתקופה מכריעה, ציונים בעלי השפעה באמריקה, אשר זכרו את עמדתו העקרונית של מסריק, תמכו בפעילות הצ'כוסלובקית: צידדו בתוכנית ייסוד הרפובליקה במקומות הגבהים ביותר של האדמיניסטרציה האמריקאית.

התפתחות היחסים ההדדיים

אחרי ייסוד הרפובליקה הצ'כוסלובקית מסריק פעל למען יישום זכויות היהודים והתבטא פעמים חוזרות ונשנות בזכות הציונות. מעשה ללא תקדים היה ההכרה של הלאומיות היהודית בחוקה הצ'כוסלובקית החדשה משנת 1920, הוא שידר בכך שלא מדובר רק על הבטחת פלורליזם דתי כי אם על עיגון לאומיות עצמאית. כך היינו למדינה הראשונה בעולם בה בדרך זו הוכר המיעוט היהודית רשמית. ראשוניות מכובדת ...

כבר בשנת 1926 צ'כוסלובקיה פתחה קונסוליה בירושלים ובהמשך באו צעדים נוספים. במרץ 1927 חל יום הולדתו ה-77 והוא יצא לדרכו הראשונה אל מעבר לים – לפלשטינה המנדטורית, שנוהלה בידי הבריטים. יחד עם בתו אליס ביקר את האזור הזה בתור ראש המדינה הראשון אחרי מלחמת העולם הראשונה. בסיור זה ביקר בתל אביב, באוניברסיטה העברית בירושלים, את הסיפורה הלאומית שם ואת הקיבוצים בית אלפה, עין חרוד ותל יוסף, שבייסודם השתתפו צ'כוסלובקים.¹

לא היה בכונתי ללכת בעקבותיו של מסריק, אך רציתי לראות את היער הנושא את שמו. כאשר בשנת 1930 כנס הציונים בברנו החליט על מגבית לטובת נטיעת יער בפלשטינה, מההודעה עד למעשה עברו רק 6 שבועות והתכנית יושמה. את הכספים למטרה זו אספו גם יהודי צ'כוסלובקיה. בטקס הפתיחה השתתפו חוץ מנציגי הציונים מארץ ישראל גם נציגי הקונסוליה הצ'כוסלובקית. דרך אגב, איסוף כספים לנטיעת עצים הייתה לו מסורת ארוכה: אלו הדגישו את הצורך לייער את ארץ ישראל בתור בית חדש של העם היהודי.

עשיתי תחנה בקיבוץ שריד הקרוב, שבין מייסדיו היו צ'כוסלובקים מהקבוצה הציונית "בברכה". בארכיון המקומי נפגשתי בדבר אשר הצביע יותר מכל מסמך על נוכחות צ'כית במקומות אלו: הארכיונאית איילת קרו רוזן, דור שלישי של המתיישבים הראשונים, אשר שרה שיר עם צ'כי "אי פאדה, פאדה רוסיצ'קה" במרץ שעצר את נשימתי. ועל קיבוצניקים ממוצא צ'כי שזכרה אותם, דיברה באהבה רבה.

כפר מסריק

מהזמן הנוכחי נחזור עוד לרגע להיסטוריה: בשנת יום הולדתו ה-85 של ת.ג.מסריק (1935) מועצת עיריית תל אביב העניקה לו אזרחות כבוד. בשנה הקודמת, בכנס ה-11 של האגודה הצ'כוסלובקית הציונית, התקבלה החלטה לייסוד יישוב בארץ ישראל שייקרא על שמו. איזה כבוד גדול זה היה ניתן להמחיש ברגע בו נגלה שבאותו זמן היה כבוד זה רק למדינאי לא-יהודי אחד: לורד ארתור בלפור² אשר על שמו נקרא יישוב בקרבת עפולה – בלפורה.

אבן הפינה לקיבוץ כפר מסריק במקום בו הוא ממוקם היום, הונחה ביום 14.למרץ 1940; אך לפני הייסוד הייתה למתיישבים דרך ארוכה – הם התיישבו כבר בשנת 1932 בפתח תקווה, אחרי שנה העתיקו את פעילותם לחיפה, עוד יותר מאוחר לקריית חיים ורק בשנת 1940 הקיבוץ עבר למקומו הנוכחי ונקרא כפר מסריק.

גם בכפר מסריק מקבלים אותי אנשי הארכיון שהודות להם אני מגיעה למסמכים נדירים. הידיים רועדות לי קצת כאשר אני קוראת במגילת הייסוד של הקיבוץ: [הקיבוץ נקרא על שמו של ת.ג.מ.] "כאות הוקרה לאישיותו, אנושיותו, מאבקו לאמת, לשחרור העמים ומתוך הכרת תודה על תמיכתו בישראל החופשית". אחר כך אנחנו מסיירים ביישוב ומגיעים אל אתר הזיכרון של ת.ג.מ., יד מסריק, שנוסד על ידי עמותה בעלת אותו שם³. המקום משרה אווירה של תקופות מרגשות בצ'כוסלובקיה. ליד תצלומי של מסריק אנחנו קוראים בין היתר: האמת תנצח! "אתנו האמונה כי עוד נחזה בהימוט משטר הרשע והדם כשאבוקת החירות מאירה דרכי אנוש." 90 שנה להולדתו של ת. ג. מסריק ביום שהקיבוץ נקרא על שמו, פלישת הנאצים לצ'כיה במרץ 1940."

¹ Židovské zprávy, 22.4.1927, מספר 10, שנתון 17, 10

² ארתור י. בלפור (1848-1930) מדינאי בריטי, מחבר הצהרת בלפור התומכת בהקמת בית יהודי לאומי בא"י

³ עמותת יד ת.ג.מסריק

זה מצמרר.

היסטוריה מקרבת

לאוכלוסיה היהודית של צ'כוסלובקיה לפני מלחמת העולם השנייה הייתה טיפוסית נטייה קבועה לרעיונות דמוקרטיים שיוצגו על ידי משטרו של מסריק. וכאשר משטר זה הלך לעולמו כמעט בו-זמנית עם נשיאו, נשמעו מילים נחרצות להגן על עקרונותיו. יהודים הבטיחו מעל לארוננו של מסריק נאמנות לעקרונות האנושיות, הדמוקרטיה והאמת: " נציגי תנועתנו הנמיכו את הדגל הכחול-לבן בהכנעה ... הבטחתנו היא לא רק הבטחה לתכניתו של מסריק – נמלא את צוואתו עד לאות האחרונה ונעשה הכול שרוחו ומחשבתו יחיו לעד בעם היהודי ..."⁴.

גם הנוער לא נשאר עומד בצד: חלק משבועת הנאמנות לרפובליקה, שנשבעה ביוני 1938 על ידי חברי תנועת מכבי הצעיר, ארגון ציוני הנושא אלמנטים של צופיות, הן גם המילים: "אנחנו מבטיחים בכבודנו ומצפוננו שנשאר תמיד ובכל מקום נאמנים לרפובליקה הצ'כוסלובקית, שנקיים את כל חוקיה והוראותיה ונגן על שלמותה ועל מתכונתה הדמוקרטית [...]".⁵ היהודים הצעירים רצו להביא לצ'כוסלובקיה את כל הקרבנות והיו מוכנים להגן על שלמותה עד לטיפת דמם האחרונה. דרך אגב, הדים לעמדה זו נראים אצל ישראלים צ'כוסלובקיים עד היום, למרות המציאות שנוצרה בתקופה הבעייתית של מה שנקרא הרפובליקה השנייה, ביחסים בין צ'כים ויהודים.

פרק נפרד אשר לא ניתן לפרט בהיקף מאמר זה, היא התמיכה הצ'כוסלובקית בישראל שנלחמה בשנת 1948 במאבקה הראשון על עצמאותה. היסטוריונים טוענים שבלי הנשק הצ'כוסלובקי קיומה של ישראל לא היה מתאפשר. אני לא מומחית בענייני צבא כך שאיני יכולה לשפוט את הדבר. אך על כל פנים, עצם הספקת נשק וכן אפשרות אימונם של חיילי ישראל העתידיים הן עד היום הזה פרשה מוערכת מאד.

לסיום

מה שבא אחרי עלייתם לשלטון של הקומוניסטים איננו מהוה פרק מזהיר של תולדות היחסים ההדדיים בין שתי המדינות. אותה "חשיכה" הגיעה לשיא בניתוק היחסים הדיפלומטיים אחרי מלחמת ששת הימים בשנת 1967 ושמה הטוב של הרפובליקה הצ'כוסלובקית הוחזר רק אחרי שנת 1989, כאשר אחת מנסיעותיו הראשונות לחוץ לארץ של הנשיא ואצלב הבל – באפריל 1990 – הביאה אותו דווקא לישראל. אך אפשר לציין בשמחה שלצ'כים יש שם מצוין באוכלוסיה היהודית הנוכחית. אין ספק בכך שזכות גדולה בעובדה זו יש קודם כל לנשיא הצ'כוסלובקי הראשון וכפי שאמרים היהודים, ששמו יבורך על כך.

המחברת: **ייתקה רדקוביצ'ובה**

תרגומים מעברית לצ'כית: **יירשי פוקורני**, הפקולטה ההוסיתית

תרגום מצ'כית לעברית: **חווה ומרדכי לבני**

⁴ "המכבי" ידיעון אגודת מכבי בצ'כ.ר., מספר 16, 24.9.1937

⁵ Židovské noviny 10.6.1938, מספר 4, שנתון 1